
En aquest apartat de la web, l'Ateneu Pere Mascaró publica documents (ponències, articles, estudis) que ens semblen d'interès per al debat de les idees des de la perspectiva crítica. L'Ateneu Pere Mascaró és conscient que a aquest debat no sobra ningú que tingui voluntat emancipadora. Per això els documents que publicam són d'una procedència molt plural i no sempre coincideixen amb la nostra opinió.

“Hem d'apostar fermament per una democràcia contrahegemònica (participativa, redistributiva, intercultural i paritària) que sigui capaç, entre altres coses, de combatre els poders i les relacions despòtiques que ens envolten” diu Antoni Jesús Aguiló en aquest article publicat originalment a www.gadeso.org

Despotismes democràtics

—“Quan jo faig servir una paraula”, va insistir Humpty Dumpty amb un to de veu desdenyós, “vol dir allò que jo vull que digui..., ni més ni menys”.

—“La qüestió”, va objectar Alicia, “és si es pot fer que les paraules signifiquin tantes coses diferents”.

—“La qüestió”, va tallar Humpty Dumpty, “és saber qui mana..., això és tot”.

Lewis Carroll, Alicia a través del mirall

Un dels problemes més greus de la nostra democràcia és la combinació de democràcia política formal i despotisme social en un context de crisi global i, per tant, marcat per l'acceleració dels processos d'exclusió econòmica i social.

La democràcia representativa liberal que coneixem, promoguda arreu del món pel neoliberalisme globalment dominant, és capaç de conviure còmodament amb una multiplicitat dispersa de fenòmens econòmics, socials, institucionals, culturals i psicològics de naturalesa despòtica que condicionen negativament els processos de democratització de la societat. Es tracta de relacions socials que, tot i produir-se en marcs formalment democràtics, estan regulades per diferències de poder tan extremes que la part forta de la relació té la capacitat d'imposar a la part dèbil els seus criteris, dictar les seves pròpies normes i prendre decisions de manera unilateral.

La paraula “dèspota” prové etimològicament del grec dèspotēs, que significa “amo”, “senyor” d'alguna cosa o persona sobre la qual s'exerceix un domini

arbitrari i una autoritat absoluta. El dèspota és una figura rellevant de la societat i la política gregues. És l'amo absolut del seus béns, de les persones que depenen d'ell per sobreviure (esclaus, dones, fills i familiars) i dels animals que utilitza per mantenir les seves propietats. El principal tret del dèspota és el de ser l'autor únic i exclusiu de les regles i normes que regeixen la vida familiar, és a dir, l'espai privat. El poder despòtic, diu Aristòtil, és arbitrari, perquè emana exclusivament de la voluntat i les necessitats del dèspota. Un altre filòsof, John Locke, afirma que és un "poder absolut i arbitrari" exercit contra la persona o grup que es desitja dominar, fins al punt de poder privar als dominats del dret a la vida. El poder despòtic, afegeix Locke, equival a la declaració d'un "estat de guerra", que el filòsof descriu com una situació d'enemistat, "d'odi i destrucció" entre qui domina i qui és dominat. Per contra, la figura oposada al dèspota és la de l'esclau (doulós). La seva etimologia procedeix del verb grec doulein, que significa estar sotmès al poder i servei d'un altre, la qual cosa posa de manifest la natura submisa i dependent de l'esclau, així com la relació absolutament jeràrquica i vertical entre el dèspota i l'esclau.

El nostre sentit comú acostuma a entendre democràcia i despotisme com si fossin dos termes contraposats, quan en realitat aquests conceptes no són incompatibles ni mútuament excloents, sinó que poden conviure junts tranquil·lament. Això és, de fet, el que passa en el marc de les societats considerades democràtiques, on la democràcia formal serveix per camuflar nous despotismes i servilismes socials que creen i recreen noves i velles formes de desigualtat social, exclusió i discriminació. Vegem-ne alguns exemples:

I.- La usurpació de competències legislatives estatals per part de poders privats (agències de qualificació, bancs, empreses transnacionals) que tenen la capacitat d'imposar a països i governs els seus criteris i decidir sobre aspectes fonamentals que afecten les vides de la gent.

II.- L'absència de mecanismes democràtics de control i regulació dels mercats financers especulatiu, un fet que propicia la permissivitat amb els paradisos fiscals, el blanqueig de capitals, l'evasió fiscal, la fugida de capitals i l'opacitat de les grans operacions financeres.

III.- La corrupció política, l'opacitat en la presa de decisions i l'escàs control ciutadà de les polítiques públiques. En un dels seus llibres, el professor Juan Ramón Capella explica de manera brillant què significa ser allò que anomena un "ciutadà serf", una situació en la qual els ciutadans són subjectes de drets però

sense poder efectiu per fer-los complir: “Els ciutadans no decideixen les polítiques que presideixen la seva vida. El valor o la pèrdua de valor dels seus estalvis, la cura que es tindrà d’ells quan siguin ancians, els seus ingressos, l’abast de les seves pensions de jubilació, la viabilitat de les empreses en què treballen, la qualitat dels serveis de la ciutat que habiten, el funcionament del correu, les comunicacions i els transports estatals, l’ensenyament que reben els seus fills, els impostos que suporten i el seu destí ... Tot això és producte de decisions en les quals no compten, sobre les quals no pesen, adoptades per poders inassequibles i sovint difícils d’ubicar”.

IV.- Els milions de diners públics destinats al rescat dels bancs, fet que contrasta de manera vergonyosa amb les retallades dels drets socials sota una retòrica justificativa anticrisi. Es parla, així, de “mesures doloroses però necessàries”, de “reformes ineludibles” i de “sacrificis col·lectius”, eufemismes que poden comportar –i en determinats casos ja han comportat– la reducció dels serveis prestats pels centres de salut, l’acomiadament de treballadors, la congelació de les pensions, la reducció de freqüències horàries en els transports públics o la degradació de serveis públics essencials com la sanitat o les escoles, etc.

V.- L’agudització de les desigualtats socials i territorials derivades de les transformacions econòmiques i socials generades per la globalització neoliberal, que han obert un abisme cada cop més gran entre els països del Nord i els del Sud. Una dada: només set països del Primer Món, amb el 21% de la població mundial, consumeixen més del 50% dels recursos naturals i energètics del nostre planeta.

VI.- Les metamorfosis en el món del treball (deslocalitzacions productives, zones franques per atreure capitals, mà d’obra barata sense gairebé drets laborals, etc.) han empès milers de persones a treballar en autèntics inferns laborals, com és el cas de les maquiles centreamericanes: sotmeses, entre altres circumstàncies, a inacabables jornades laborals amb salaris ínfims i condicions de treball deplorables. Especialment en un entorn de crisi econòmica com l’actual, el treball, lluny de ser un factor d’inclusió social i generació de ciutadania, passa a ser un bé escàs, la qual cosa obliga al treballador a acceptar qualsevol ocupació i sota qualsevol condició.

Fenòmens com aquests fan veure la debilitat democràtica de les nostres democràcies procedimentals i representatives. No en va, analistes socials

contemporanis parlen del predomini dels “processos de desdemocratització” , de l'emergència d'un “feixisme social” o de la presència de diferents “enclavaments autoritaris”.

Avui ens enfrontem a un dèspota de caràcter global però que també actua a escala local: el neoliberalisme incrustat en les principals institucions econòmiques, polítiques i financeres mundials, ja siguin públiques o privades.

Amb la creença que la llibertat de mercat i les seves lleis portaran el millor resultat per al benestar humà, el despotisme neoliberal imposa condicions polítiques, socials i econòmiques que van en la línia d'abolir llibertats, destruir drets socials i econòmics, desmantellar el sector públic, deteriorar el medi ambient i desmobilitzar la gent. I tot això fent servir la democràcia electoral formal, desproveïda aquí de qualsevol dimensió ètica i social i orientada per la lògica de la desregulació, la privatització i la mercantilització.

Democràcia i despotisme no poden ser dos processos convergents, sinó radicalment antitètics. Mentre la democràcia es limiti únicament a les institucions i mecanismes liberal-representatius, seguirem vivint en democràcies fràgils i incompletes sense poder per millorar la vida de la gent.

Hem d'apostar fermament per una democràcia contrahegemònica (participativa, redistributiva, intercultural i paritària) que sigui capaç, entre altres coses, de combatre els poders i les relacions despòtiques que ens envolten. Matenir l'actual estat de coses suposa una perversió del significat original de la paraula “democràcia”. No podem permetre que en el camp dels conceptes polítics, ni en qualsevol altre, s'imposi, sense més, la postura despòtica que representa Humpty Dumpty.

Antoni Jesús Aguiló es investigador del grup de recerca política, treball i sostenibilitat de la UIB